

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ
(Београд)

СРПСКИ НАРОДНИ ГОВОРИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У СВЕТЛУ МЕЋУЈЕЗИЧКЕ И МЕЋУДИЈАЛЕКАТСКЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИЈЕ*

Аутор говори о утицају суседних језика и српских дијалеката на генезу српске дијалекатске слике Косова и Метохије. У фонетици и морфологији српских идиома назначеног подручја јасно су уочљиве турске, албанске и македонске језичке особине. Првенствено у говорима косовско-ресавског типа на тлу Покрајине препознају се наноси из суседних динарских области, углавном са подручја зетско-сјеничког дијалекта.

Кључне речи и изрази: међујезичка интерференција, међудијалекатска интерференција, призренско-јужноморавски дијалекат, косовско-ресавски дијалекат, зетско-сјенички дијалекат, турски језик, албански језик, македонски језик, вокализам, консонантизам, морфолошки систем.

1. Косово и Метохија колевка су двају дијалекатских типова (косовско-ресавског и призренско-јужноморавског) који ће одатле бити миграцијама разнети далеко на север и североисток. Зна се, опет, да је данашња слика штокавских говора резултат деловања двеју развојних тенденција. Главнина је до данашњег стања стигла углавном својим, аутохтоним развојним путем, док су на периферији лако препознатљиви утицаји суседних, пре свега несловенских језика и дијалеката. „Међу области са најпрозирнијим траговима језичке интерференције свакако се убраја српско-арбанаско пограничје, и то како на србијанској тако и на црногорској страни“ (Реметић 1997: 155). Можда несловенски језици нису нигде оставили тако дубоке трагове као на подручју Метохије (па и Косова). Школски пример тога типа представља српски при-

---

* Реферат прочитан на научном скупу „Српски језик у контексту актуелне језичке политике на Косову и Метохији“, одржаном 15. и 16. новембра 2002. године у Косовској Митровици, настао је у оквиру рада на пројекту 1599 „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“, који се реализује уз помоћ Министарства за науку и технологију Републике Србије.

зренски говор, типични представник (и жариште, расадник) метохијског типа призренско-јужноморавског дијалекта. Тако широк и дубок, практично свеобухватан домашај уплитања несловенских језика у генезу овдашњих идиома и није тешко објашњавати. Ове области су прве потпале под Турке, који су се понегде задржали до наших дана. До друге деценије XX века турски је на простору Покрајине био званични, што ће рећи и престижни језик. Та престижност ће у неким срединама (каква је, на пример, призренска) надживети време званичне османлијске владавине. Ствари нису тако једноставне када је реч о арбанаској демографској компоненти на овом делу Балкана, али је ипак јасно да ће до значајнијег шиптарског насељавања града Призрена и његове околине доћи, по свему судећи, тек у XVII веку, у времену појачаног исламизирања Балкана. Добро је познато и то да је крајем XVIII столећа у некадашњу српску царску престоницу досељено 140 цинцарских породица из Јањине (Епир). И тако је град подно Шаре, као и неке друге метохијске и косовске вароши, вековима мултинационална и мултилингвална средина. Врста привредне делатности градског живља (занати и трговина — дакле, услуга) подразумевала је познавање језика сутрађана и приградског живља без обзира на њихову језичку, националну и верску припадност. Без билингвизма, а у неким случајевима и полилингвизма, незамислив је опстанак на овим просторима. Када је реч о међусобном утицају српског и албанског језика, не смеју се губити из вида ни контакти двају народа у периодима у којима арбанаска популација није представљала значајнији фактор на највећем делу данашње Покрајине. У сваком случају, вишевековни суживот више народа на једном простору оставља трагове у свим сегментима људског живота, људске делатности. Испитивач призренског турскога говора, примера ради, управо говори о крупним сведочанствима „многостраног узајамног утицаја, што се можда најрељефније одразило у њиховим говори-ма“ (Суреја 1987:14).

2. Од несловенских језика, на српски дијалекатски мозаик Метохије и Косова највише су, разуме се, утицали турски и албански. Најдубља и најшира засецања у језичко ткиво нашега народа примећена су, наравно, у градским говорима. Најдаље се у том смислу отишло у Призрену.

Лексика је подручје најотвореније за међујезичке утицаје, али то поље остаје изван оквира овога кратког прилога. Расположиво време и простор биће попуњени првенствено опсервацијама у вези са фонолошким и морфолошким сегментима дијалекатске структуре.

Најдалекосежније су последице уплитања турског и албанског језика у фонолошки систем покрајинских Срба. Оне су евидентне у

инвентару, а донекле и у дистрибуцији фонолошких јединица. Непосредним турским и(ли) албанским утицајем објашњава се:

а) присуство вокала /*ÿ*/ у посуђеницама типа *б'ÿл'ук*, *д'ÿшек*, *м'ÿфл'ÿс*, *ћ'ÿше* у многим говорима (Призрен, Ораховац, Вучитрн, Пећ; о томе уп. Ивић 1991:61 и тамо нав. лит.; Реметић 1996:366–367; Реметић 1997:157).

б) декомпоновање вокалног /*p*/, место којег нпр. у српском призренском говору имамо секвнцу *ʔp* (*б'pго*, *лак'pдија*; уп. Ивић 1991:69; Реметић 1997:375–376);

в) чување фонеме /*f*/ . По правилу је само: *ферман*, *фес*, *нафака* итд. у говорима градова косовско-метохијске области као и у Сретечкој жупи код Призрена (Ивић 1991:86). Без снажне подршке несловенских идиома тешко се може објаснити чување сугласника /*x*/ у говору Срба града Пећи (по материјалу П. Ивића), „на тачки где су се укрстили најснажнији албански и турски утицаји“ (Ивић 1991:99);

г) изједначавање /*љ*/ у свим позицијама и /*л*/ испред вокала предњег реда у корист /*л'*/ и отврдњавање /*л*/ испред вокала задњег реда и на крају слога у целој Метохији и деловима Косова. Тако је на целом арбанаском пограничју од Мрковића, Зете, Куча, Братоножића до Покрајине (у српском призренском говору: *кош'ул'а*, *л'и'џа*, *Л'ил'ана* итд., *благодар'ија*, *џо'луд'еја* итд.; о овоме в. Реметић 1996, 411–414 и тамо нав. лит.);

д) поремећен однос африката /*ч*/ и /*џ*/ и /*ћ*/ и /*ђ*/ . Они се своде на један ред:

— негде у корист /*ћ*/ и /*ђ*/, како је нпр. у Ораховцу: *ку'ћа*, *ма'ћка*; *џи'ћа*, *ћа'да*; (Ивић и Реметић 1981:584). Тако је и у Пећи и Ђаковици (Ивић 1991:83; Стевановић 1950:71–72);

— негде у корист /*ч'*/ и /*џ'*/, као што је у српском призренском говору (*ма'ч'ка*, *аџ'и'ја*, *но'ва ку'ч'а*, *џ'убре*; Реметић 1996:407–411);

ђ) обезвучавање финалних сугласника, при чему је појава:

— завршена и имамо чисте безвучне консонанте (у српском призренском говору, на пример, најчешће је: *стигна'ше* на *бр'ек*; на *сн'ек*; *до'шл'е* од *Беја'граи'*; за *бел' обрас*; *сас' о'стар' но'ш*);

— стигла до „пола пута“, те имамо полузвучне финалне опструенте, као у Ораховцу (*зид*, *нож*, *праг* и сл.; Ивић и Реметић 1981:581) и, ређе, у Призрену: *жи'ти-Бо'г*, *собраја се на'род* и сл.; Реметић 1996:444);

е) нарушавање односа сонаната /*н*/ и /*њ*/ . Процес је, по свему судећи, најдаље отишао у српском призренском говору (СПГ), где се на месту /*њ*/, у зависности од положаја у речи, уз чување и старијег ста-

ња, чују /н/, /н'/, /јн/, /јњ/, /јн'/ — све уз прилично искристалисана дистрибуциона ограничења:

от *нега*, *фенер*, *горни камен*;
у *бајну*, за *којна*, не га пије *којнак*, купуваја ги *којнаце*, *шейјајне*,
йошшувајне било;
сас *којњи*, теј *корéјње*;
у *бајн'у*, *младожéјн'а*;
да га видим *н'ега*, брига му је *н'ему*, на *огн'исте*;
њега, *жéњетѝ*.

У СПГ срећемо, додуше ретко, и делимично умекшавање /н/, а изузетно и његово изједначавање са /њ/: ако *н'ема* — *њема*, *ње-знам* и сл. (Реметић 1996:414–419 и тамо нав. лит.).

У вези са нарушавањем односа /њ/ и /н/ у СПГ нису спорне две појединости:

- а) непревзелост процеса,
- б) порекло појаве.

За отврдњавање /њ/ одговорност сноси вишевековни суживот са Турцима, који не познају овај глас. Отврдњавање и декомпоновање овога сонанта срећемо и на ширем македонском простору, а изједначавање /н/ и /њ/ у мостарском говору такође је тумачено оријенталним утицајем (Ивић 1991:103 и тамо нав. лит.).

ж) Језичка интерференција, по свему судећи, стоји иза „помало неочекиване стабилности полугласника у СПГ, стабилности не само у наглашеном положају“ (Реметић 1997:158; Реметић 1996:536). „Захваљујући билингвизму односно полилингвизму у вишенационалном граду, Срби присни контакт са /ь/ одржавају и када комуницирају и на турском па и албанском језику“ (Реметић 1997:159). Турски језик, наиме, има вокал близак српском /ь/, а Шиптари глас реда /е/. Уосталом, у градовима Пећи и Вучитрну полугласник егзистира једино у посуђеницама преузетим из турског или албанског језика.

з) За релативну очуваност старијег стања у деклинацији призренских Срба, према мишљењу академика Зузане Тополињске, дуг треба књижити ближем и даљем романском, дакле влашком окружењу (Тополињска 2001). Ја сам, додуше, у чувању флексије у СПГ видео утицај турског језика (Реметић 1997:160). У сваком случају, остаје суд да су на генезу СПГ више „утицали несловенски него словенски (суседни српски и македонски говори) фактори“ (Реметић 1997:160).

и) „Велики домапај турског утицаја огледа се и у прихватању чак и таквих речи као што су везници *се 'јер*, иначе...’ и *ћи 'да*“ — пише Павле Ивић у својој, нажалост последњој студији *Српски дија-*

лекѝи и њихова класификација (II), мислећи на прилике у говорима косовско-ресавског типа на терену Покрајине. По њему и за удвајање личних заменица у типу *мене ме* „извор може бити албанско окружење, али и суседство са призреаско-јужноморавским дијалектом“ (Ивић 1999:317).

3. У науци се одавно зна за приснију повезаност призренско-тимочке дијалекатске зоне са македонским залеђем, за „известан број изоглоса које секу границу ових двеју језичких области у правцу север–југ спајајући западније македонске говоре са западнијим призренско-тимочким“ (Ивић 1985:124). Исто тако, није спорна јужноморавска основица северномакедонског дијалекатског комплекса, као што није споран ни озбиљан македонски уплив у структуру призренско-јужноморавског дијалекта (Реметић 2000:88). „Тако се догодило да најновија струјања у долини Јужне Мораве разносе поред изразитијих штокавских иновација (из призренског жаришта) и низ македонизама“ (Ивић 1985:124). Који су то македонизми? Мислимо на особине македонских говора јужнијих од границе прелазних говора северне Македоније, на особине које су са југа донете у тетевско-кратовски крај, одакле ће долином Јужне Мораве бити разношене даље на север.

4. Западномакедонски регион карактерише стабилизирани акценат. Тако и у Средској имамо антепенултимско наглашавање: *Јована, оешáрила, добрó-јутро, слейó-куче, како да́-речем* (Павловић 1939:145, 147). Трагова оваквог акценатског типа има и у Подрими и Призренском Подгору. Тако у Ораховцу имамо: *снозóйви, вéзаја, л'исица* (Ивић и Реметић 1981:584).

4а. У северним селима Сирињишке жупе (Севце, Јажинце и Врбештица) срећемо углавном доследно везивање нагласка за пенултиму: *сина–синóви, ба́бин–бабинóга–бабинóму, исйéчи–исйечйише* и сл. Миграцијама је тај сирињишки акценатски модел доспео до Призренског Подгора и самог Призрена. У подгорском селу Дворане ситуација је, изгледа, идентична оној у Севцу (Александер 1975:51–52). У српском призренском говору такође доминира пенултимски акценат. Само тако је у именичкој парадигми (*Бугáрин–Бугарíна; уч'ишел'–уч'ишел'а–уч'ишел'има*), „а код глагола у облицима прилога времена садашњег, радног глаголског придева, глаголске именице, множинских ликова аориста и код облика имперфекта (*бојадисувáч'и, излазíл'е, йошћувáјне, Мй се разбегна́смо, боравéсмо* и *мй у Печ' итд.*)“ (Реметић 2000:90). Ситуација је нешто другачија у придевско-заменичкој деklinацији и у облицима презента и императива, али та проблематика остаје изван поља нашег интересовања у овој прилици.

5. У области вокализма македонског порекла је фонетски лик глаголске морфеме *-на-* (< *-*no-*), појава која је покрила широк појас призренско-јужноморавске зоне: од врањског подручја, преко прешевско-бујановачке области, Гњилана, до Сретечке жупе, Ораховца, Призрена и Ђаковице. Тако је, судећи по грађи колеге Радивоја Младеновића и мојим подацима, у целом Призренском Подгору и целој Подрими, док у Сиринићкој жупи претеже *-ну-*. Македонске провенијенције су ликови типа *риџнала*, *викнаја*, *дигнало* и сл. (Реметић 2000:91).

6. Са македонске стране су на српски терен донети ликови *са* и *се* у трећем лицу множине презента глагола *јесам*: гробл'а *са* гол'еме; Бугари *са* зл'иковци; Бугари *се* зл'иковци (Реметић 1996:369); Дóбре *са* биле; Ако *неса* (Стевановић 1950:46). И у Горњој Пчињи је *са* и *не-са́*, поред *су* и *несу* (Костић 1997/98:193).

У Сретечкој жупи вокал *а* на месту старог **o* срећемо и у деклинацији именица *а* основе: да метеш *кућа*, óтишов у *џлањина*, прёт-црква (Павловић 1939:44). Са Средском у овом детаљу иду и нека подгорска села (Врбичање и Дојнице — подаци колеге Р. Младеновића).

Македонска судбина полугласника препознаје се у наставцима и на простору Средске: *белуџок*, *џочешок*, *џешок* итд., *белец*, *венец*, *магарец* итд. (Павловић 1939:56–65).

7. У области консонантизма, ако се изузме стари слој са *-ши-* и *-жд-* у топонимији (*Тибужде*, југоисточно од Врања, *Драгобужде* у Пољаници, *Радоштиа*, село код Призрена, *Небрегоштие* у Сретечкој жупи и сл. (Лома 1994:114–118), не остаје много повода за разговор ове врсте. Неке заједничке особине последица су језичке интерференције, резултат утицаја других, несловенских језика. Миграцијама једнога или другог смера оне су могле бити поспешиване на српској или македонској страни. Овде у виду имамо обезвучавање финалних сугласника, појаву неједнаких домета на простору Метохије. Ту спада и судбина сонаната *л* и *љ*, као и *н* и *њ*. Својевремено сам казао да „отврдњавање и декомпоновање /њ/ у призренском говору треба гледати у контексту прилика на ширем македонском терену, где је процес депалатализовања /њ/ најрадикалније остварен у иницијалном положају“ (Реметић 1996:419).

8. Македонским утицајем објашњава се нестабилност интервокалног *в* у Средској: *голишаа/голишава*, *гологлаа/гологлава*, *чуај* óвце и сл. (Павловић 1939:95–98). Исте провенијенције је и делимично уклањање зева добијеног ишчезавањем *-в-* у истој жупи: *кукаџа/кукаџа* (Павловић 1939:96). На сличну нестабилност *-в-* наилазимо у Сиринићу, Подрими, Подгору и Призрену. Наводим, према Младено-

вићевој усменој информацији, неколико потврда из Сиринићке жупе: *рукајца, најраиши, глаа, глајца* (< *главица*), *Богданџа, Миланџа*.

9. И за неке морфолошке особине јужног руба призренско-јужноморавске говорне зоне објашњење се мора тражити на македонској страни:

а) Вероватно је у македонском залеђу жарипште множинских личних заменица *мие* и *вие* (у Ђаковици и Средској), односно *мије* „и у прешевској варијанти каткад“ (Барјактаревих 1977:346; уп. и Стеванових 1950:110; Павловић 1939:172, 173).

б) Македонскога је порекла родовски синкретизам придевских речи у плуралу (у македонском је, додуше, уопштен лик са *-и*, а код нас облик на *-е*). Појава је захватила добар део једноакцентатске Метохије: од Призрена (*сијине дукати*; И деца ми су бџне), преко Ораховца (*дџбре синџви*; *дџбре, села*), до Ђаковице (То знају *најсџарије л'уде* — Реметић 1996:495; Стеванових 1950:114). Вероватно су у праву они који мисле да је синкретизам овога типа прво изједначио облике множине радног глаголског придева свдећи их на *-ле/-л'е* (*дошле синови, дошле деца*). Процес се шири на трпни придев, а одагле касније и на придеве у атрибутској функцији. Напомињем да нису исти резултати наведеног процеса уједначавања множинских придевских речи на целом метохијском простору.

в) Македонско залеђе сноси одговорност за свођење личних заменица 3.л.мн. на *они* за сва три рода, „уз напоредну употребу лика *оне* за женски род у Подрими и Призренском Подгору“ (подаци колеге Р. Младеновића). У СПГ сва три рода знају само за лик *они* (Реметић 1996:486). Лик *они* стоји у мушком и средњем роду у Сиринићу и Средској. Данас, дакле (према подацима Р. Младеновића), нема облика *она* у Средској, што је својевремено бележио М. Павловић (Павловић 1939:173).

г) Српска наука одавно живи са чињеницом да је са македонске стране доспео наставак *-ле* у сва три рода множине радног придева (деца ги *шејале*, Турци ги *шејале*). Тако је практично у целом пограничју на сектору призренско-јужноморавског говорног типа: врањски крај, прешевско-бујановачка зона, Призрен, Ђаковица, Ораховац (мој материјал из Ораховца).

10. Македонске провенијенције су облици 3.л. множине аориста и имперфекта у Средској: *беа, мџгоа* — *бешоа, мџашоа, оћешоа* итд. (Павловић 1939:193–195, 202–203). Истога порекла је и сретечко *-џи* у 3. лицу презента: *џоџи, џишиџеџи*, да *седеџи, џраџеџи* итд. (Павловић 1939:197–198, 239).

11. И ред речи у појединим српским јужним говорима објашњава се македонским утицајем. Поменућемо одвајање негације *не* од глагола енклитичком заменицом: *не ме дира*; *не ми казуј*; *Не му знам крај* и сл. на више страна.

Сматра се да је под македонским утицајем дошло до челног места глаголске енклитике у реченици, као и челног места заменичке енклитике: *Съм ти прићаја*; *Те седи у воде* и сл. (Стевановић 1950:152); *ч'е бидне лџа* и сл. у Призрену (Реметић 1996:525); из бележнице др Радивоја Младеновића: *Съм имаја двѣста комаџа овце*; *Съм чуваја* (Подрима); *ч'е ве пребаџим*; *ч'е гу потѣпа* (Подгор);

Ми дођу рђави л'уди; *Му збџри јеноме Турђину* (Стевановић 1950:152); *ми љцепа бошча*; *му љде гџспоја у Средској* (Павловић 1939:215); у грађи др Р. Младеновића: *га видеја* (Ораховац); *га викнал'е браџа* (Мала Круша); *гу дџнеле*; *ги утѣпале* (Средска); *ме прџма мѣне*; *га воџу њѣга на соџак* (Сиринић).

О утицају македонског залеђа на призренско-јужноморавски дијалекатски простор детаљније сам говорио на XXVI научној дискусији у Охриду (Реметић 2000). Раније познатим подацима о утицају са те стране додата су нека свежија обавештења. У сваком случају „прихватањем неких типичних македонизама практично је настављен процес балканизације јужноморавског дијалекатског типа“ (Реметић 2000:98).

12. У одавно и добро познате чињенице свакако спадају и континуирани блиски контакти и утицаји суседних динарских области, пре свега са простора зетско-сјеничког дијалекта. Уосталом, већина метохијског (и косовског) становништва прогресивније дијалекатске провинијенције своје порекло веже за наведене крајеве. Од језичких особина које залежу у основу изнетих констатација поменућемо:

а) (вероватно) наставак *-смо* у 1. лицу множине аориста (*дџџд-смо* и сл.) и имперфекта;

б) из Црне Горе засигурно донето *-ија* у ген. множине заменичко-придевске промене (*нашија жѣна*, *маџија куђа*);

в) такође из Црне Горе засигурно је донета „морфологизована гласовна промена крајњег *ћ* у *ј*, у примерима као *ној*. Тако су говори косовско-метохијске области, колевке косовско-ресавског дијалекта, престали бити типични представници тог дијалекта“ (Ивић 1999:318). Тога статуса лишила их је, најкраће речено, језичка и дијалекатска интерференција, овлашно опсервирана у овоме скромном прилогу.

Од преосталих веза са некадашњим завичајем поменућемо чување модела хипокористика типа *Јџво*, од *Јџва*, *купи тџ* и *Јџву* (одатле и *Јџво*) у делу Метохије косовско-ресавског дијалекатског модела.

Ономастикон је, показала су досадашња искуства истраживача, најотпорнија нит која веже са прецима и некадашњим завичајем. Уосталом, унутрашња диференцијација косовско-ресавског дијалекта је, „у свом најзамашнијем делу, унета споља, из суседних језика, односно дијалеката“ (Ивић 1997:41).

13. Косово и Метохија, колевка много чега у српском роду и српској историји узетој у целини, колевка и двају дијалеката, вековима су, по логичној природи ствари, попреште изузетно важних догађаја, ветрометина, раскршће и распуће народа, култура и цивилизација. Овде су Срби подигли своје најзначајније културно-историјске споменике, вредне сведоке свога постојања. Овде нам је столовао и најмоћнији владар, цар Душан Силни. Недалеко одавде вођена је једна од највећих, и најпресуднијих битака између Европе и тада још увек недовољно озбиљно схваћеног надирућег цихада. Одавде је кренула за нас погубна Велика сеоба под Чарнојевићем, у крајњој инстанци — већа несрећа од саме Косовске битке. Богата и питома област Косова и Метохије опасана је високим планинама (Шара, Проклетије, Копаоник...), идеалним теренима за жилаве и покретне влахе-сточаре, који ће, како то показују језичка, и не само језичка, истраживања, сточарским терминима успоставити мостове између разних области карпатског и динарског планинског масива. У сваком случају, на овим просторима вековима су се сучељавале и прожимале различите цивилизације. Последнице проистекле из те чињенице очигледне су у језицима овдашњих народа. Балкан је, добро се зна и зашто, изузетно захвална зона за арална лингвистичка истраживања. Својевремено сам написао да „на полуострву, опет, шарпланински масив можда понајвише инспирише на таква прегалаштва“ (Реметић 2000:99). У том смислу ништа мање није интересантна област Покрајине узете у целини. На научној конференцији у Охриду посвећеној успомени академика Божидара Видоеског рекао сам и следеће: „У срећнијим временима и организованијим и срећенијим народима и државама он [шарпланински масив — СР] би обавезивао на темељита интердисциплинарна испитивања свеколике цивилизацијске интерференције. Нема ниједног сегмента из живота људске популације у којему нису нашли одраза вишевековни суживот, укрштање и преплитање — од врло сродних до врло различитих цивилизација“ (Реметић 2000:99).

Селективно изнете чињенице показују колико је истраживање овога типа на овим просторима захвална тема. На другој страни, опет, још смо далеко од „срећнијих времена“ и „организованих народа и срећених држава“. Но, остаје обавеза да се ради колико дозвољавају околности у којима живимо, како је млађе саветовао академик Павле Ивић.

ЛИТЕРАТУРА

- Александер 1975 — Ronnele Alexander, *Torlak Accentuacion*. — Slavistische Beiträge, München (Verlag Otto Sagner), 1975, Band 94, стр. XVI+806.
- Барјактаревић 1977 — Данило Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*. — Приштина (Јединство), 1977, стр. 1–434.
- Ивић 1985 — Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штиокавско наречје. Друго издање*. — Нови Сад (Матица српска), 1985, стр. 215 + дијалектолошка карта штокавског наречја.
- Ивић 1991. — Павле Ивић, *Избрани огледи, књ. II: Из историје српскохрватског језика*. — Ниш (Просвета), 1991, стр. 327.
- Ивић 1997 — Павле Ивић, *Разлике међу говорима косовско-ресавског дијалекта*. — О српским народним говорима. Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996. Дани српског духовног преображења, IV, Деспотовац (Народна библиотека „Ресавска школа“), 1997, 41–44.
- Ивић 1999 — Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација (II)*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1999, књ. XLII, 303–354.
- Ивић и Реметић 1981 — Pavle Ivić i Slobodan Remetić. *Orahovac (OLA 84)* у књизи: *Fonolološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, стр. VIII (непаг.) + 828 + карта.
- Костић 1997/98 — Марина Костић, *Прво лице јединине презентиа у говору Горње Пчиње*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад (Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду), 1997/98, књ. 28/29, 191–203 (с картом).
- Лома 1994 — Александар Лома, *Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу штиономасије*. — Говори призренско-тимочке зоне и суседних дијалеката (Зборник радова са научног скупа, Нишка Бања, јуна 1992), Ниш, 1994, 107–133.
- Павловић 1939 — Миливој Павловић, *Говор Срепачке жупе*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд (Српска краљевска академија), 1939, књ. VIII, стр. 1–352 + карта.
- Реметић 1996 — Слободан Реметић, *Српски призренски говор I (гласови и облици)*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд (Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик), 1996, књ. XLII, стр. 319–614.
- Реметић 1997 — Слободан Реметић, *Српски призренски говор у светлу језичке интерференције*. — О српским народним говорима. Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996. Дани српског духовног преображења, IV, Деспотовац (Народна библиотека „Ресавска школа“), 1997, 155–165.
- Реметић 2000 — Слободан Реметић, *Призренско-јужноморавски дијалекат у светлу македонског утицаја*. — XXVI научна дискусија на XXXII међународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 2000, 87–103.
- Стевановић 1950 — М. Стевановић, *Баковачки говор*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1950, књ. XI, стр. IV + 1–152.

Суреја 1987 — Sureja Jusuf, *Prizrenski turski govor*. — Priština (Jedinstvo. Biblioteka Obeležja), 1987. стр. 191.

Тополињска 2001 — Зузана Тополињска, *Изражавање падежних односа у српском призренском говору*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 2001, књ. XLIV/1–2, 211–224.

Резюме

Слободан Реметич

СЕРБСКИЕ НАРОДНЫЕ ГОВОРЫ КОСОВО И МЕТОХИИ В СВЕТЕ МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ И МЕЖДИАЛЕКТНОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ

Автором рассматривается вопрос о типах и достигаемости влияния соседних неславянских, македонских и сербских говоров относительно генезиса диалектной картины Косово и Метохии, колыбели косовско-ресавского и призренско-южноморавского диалектного типа.

Из неславянских языков на сербскую диалектную мозаику Метохии и Косово больше всего влияли турецкий и албанский. Это в частности отразилось на сербских городских говорах, благодаря многовековой совместной жизни с турецким, позднее и албанским, а кое-где и романским населением. Самые многозначительные проникновения турецкого и албанского языков в язык сербов, живших в косовско-метохийском крае, это проникновения в их фонологическую систему. Они видны не только в инвентаре, но и в дистрибуции фонологических единиц. Непосредственным турецким и/или албанским влиянием объясняется: наличие гласного /y/ в заимствованных словах типа *дѹшек*; декомпозиция вокализованного /p/; сохранение фонемы /f/; отождествление /љ/ во всех позициях с /л/ перед гласными переднего ряда в пользу /л'/, а также отвердение /л/ перед гласными заднего ряда (*л'иѿа, кошул'а; ѿмудела*); нарушение отношения аффрикат /ч/ — /ц/ и /ћ/ — /ћ'/; десоноризация финальных согласных; нарушение отношений согласных /в/ и /љ/. Языковая интерференция лежит, вероятно, также в основе подчеркнутой стабильности редуцированных гласных в сербском призренском говоре. Романское окружение, непосредственное и отдаленное, содействовало сохранению старшего состояния в склонении у призренских сербов.

Македонским влиянием объясняются: антепенультым в области ударения в некоторых говорах; фонетический вид глагольной морфемы *-на- < -*п-* (*риѿнала, вѿкнаја*); фонемы *са* и *се* в третьем лице множественного числа настоящего времени глагола *јесам*; судьба редуцированных гласных в суффиксах в Средской (*бѿлуѿѿок, бѿлеѿѿ*); отсутствие стабильности интервокального *в* в Средской (*гољѿѿаа — гољѿѿава*), а также в Сириниче, Подрме, Подгоре и Призрене; формы личных местоимений *мие* и *вие* во множественном числе, иногда *мије*; родовой синкретизм слов, относящихся к прилагательным, во множественном числе (*сѿѿѿне* дукати, *добре* села и т.п.); синкретизм того же типа во множественном числе действительного причастия (*дошле* синови, *дошле* деца); сведение личных местоимений третьего лица множественного числа к форме *они* для всех трех родов; начальное место глагольной и местоименной энклитики в предложении (*ће* седи; *ће* бидне лѿжа; *му* збори јенема Турѿину; *му* иде госпоја) и т.п.

Благодаря большим миграциям населения из динарских областей, в первую очередь населения, когда-то заселявшего территорию зетско-сьеничского диалекта, в говоры косовско-ресавского типа в Метохии (и в Косово) проникли следующие особенности: (по всей вероятности) *-смо* в 1 л. множественного лица аориста (*доћосмо*) и имперфекта; окончание *-ѿја* в род. п. множественного числа местоименно-адъективного склонения (*наѿѿја* жена); морфологизированное звуковое изменение финального *ћ* в *ј* (*ној*); гипокористическая модель *Јово* от *Јова* (оттуда *Јовово*).